

•ДОШКІЛЬНИЙ ВІК•

СХОДИНКИ ДО ТВОРЧОСТІ

О.КОЧЕРГА,
старший викладач кафедри
психології КМІУВ ім. Б.Грінченка

За традиційною періодизацією психічного розвитку дитини дошкільний вік закінчується в 7 років. Криза 7 років вважається переходіним періодом, який умовно відмежовує молодший шкільний вік од дошкільного. Сьогодні багато дітей починає навчання не з 7-ми, а з 6-ти років. У зв'язку з цим виникає багато питань, які потребують обговорення. Наприклад, чи варто в шестиричному віці розпочинати навчання у школі? Чи всі діти можуть навчатися з 6-ти років? Що таке психологочна готовність до школи? тощо. Ось чому ми хочемо ознайомити вчителя із психологоєю його майбутнього шестиричного учня, адже різниця між семирічками і шестиричками величезна. Учитель повинен знати, із ким має справу.

I. Здоров'я і психофізичний розвиток дитини 6-ти років

Соматичне здоров'я — головний чинник нормального розвитку психіки дитини. Доведено, що головна причина низького рівня успішності дітей — погане здоров'я, а 40% захворювань дорослих беруть свій початок ще в дитинстві.

В Україні на 1000 дітей припадає майже 1460 різних захворювань. Зі 100 новонароджених в Україні лише 20 мають задовільний стан здоров'я.

Ще декілька цифр без коментарів:

- 70% новонароджених мають патологічні відхилення у розвитку, які з'являються під час вагітності та при пологах;
- 60—70% дітей мають соматичні зрушения ще на початку свого розвитку;
- у понад 80% дітей, які йдуть до школи, виявлено відхилення у стані здоров'я;
- близько 10% дітей, які вступають до школи, мають порушення психічного здоров'я;
- 60% дітей, які йдуть до

школи, мають мовленнєві вади;

· 25—30% — порушення у розвитку моторних функцій;

· 30—35% — порушення зорово-просторового сприймання та зорово-моторних координacій.

Будь-яке із захворювань (грип, ангіна, бронхіт), а особливо часті інфекційні хвороби (кір, свінка тощо) значно знижують функціональні можливості організму дитини, створюють умови для виникнення інших, хронічних захворювань, сприяють підвищенню стомлюваності. Окрім того, вони є причиною низької розумової працездатності, порушень поведінки і, як наслідок, низької успішності.

Хворобливі діти звичайно відстають у фізичному і нерво-психічному розвитку. Отже, часті хвороби можуть викликати хронічні, а ті, у свою чергу, перешкоджають нормальному розвиткові. Але і вчителі, і батьки досить часто забувають, що успішне навчання дитини багато в чому залежить від стану здоров'я, із яким та прийшла до першого класу.

Добре, якщо вчитель шестиричок знає такі відомості про своїх учнів:

- стан здоров'я їхніх батьків (зокрема матері під час вагітності та пологів);
- захворювання, які пере-

Показники фізичного розвитку шестиричок, які свідчать про шкільну зрілість

Вік	Кількість постійних зу бів	Зрост (см)		Вага (кг)	
		хлопчики	дівчатка	хлопчики	дівчатка
6 років	1—6	111—121	111—120	19,7—24,1	19,0—23,6

несла дитина у ранньому дитинстві;

- особливості її психічного розвитку в перші шість років;
- специфіку сімейного «клімату»: стосунки між батьками та батьками й дітьми.

Учитель має пам'ятати, що процеси сидіння та активного руху впливають на формування скелету (каркасу) організму дитини, тому довге сидіння — найбільш «руйнівна» поза для організму шестирич-

ної дитини, яка викликає підвищену стомлюваність. Потрібно урок насичувати фізкультурно-оздоровленнями і зміною діяльності учнів (переміною поз).

У 6 років частота серцевих скорочень становить 97 ударів за хвилину, а частота дихання — 23 ударі.

Необхідно наголосити, що при фізичних навантаженнях у дитини 6-ти років збільшення «працездатності» серця досягається за рахунок підвищення частоти серцевиття. Ось чому так потрібне ретельне нормування фізичних навантажень 6-річок (особливо це стосується вправ, які потребують певних зусиль та витривалості).

У школі має бути культ свіжого повітря. У шестиричок дуже багато енергії і кожен їхній м'яз потребує руху, отож організм 6-річного учня необхідно насичити киснем, щоб допомогти роботі серця, прискорити кровообіг.

Учителеві й батькам важливо пам'ятати: недостатнє перебування дитини на свіжому повітрі, перенесення інфекційних захворювань, недостатньо збалансоване харчування можуть стати причиною недокрів'я.

Щомісяця вага шестиричної дитини в середньому збільшується на 200 г, а зріст на 0,5 см.

Таблиця 1

Усі ми були колись дітьми і причини деяких наших проблем також беруть початок звідти.

рівняно з попередніми стадіями розвитку дитини;

Удосконалюються мовне і диференційне гальмування, 3000—3500 слів складає словниковий запас шестирічної дитини. Поряд із цим:

а) дитина набуває досвіду спілкування;

б) з'являється інтерес до словотворення, римотворення, відбувається розвиток фонематичного слуху;

в) на зміну ситуативній мові приходить контекстна, формується пояснювальна мова.

Ускладнюється структура аналітико-синтетичної діяльності:

а) утворення нових перво-вих зв'язків відбувається за безпосередньою участю другої сигнальної системи, тобто в обох сигнальних системах одночасно;

б) розширяється сфера впливу словесних подразників або сигналів на розвиток діяльності дитини.

Нервова система дітей шостого року життя дуже вразлива, і тому для подальшого встановлення та закріплення врівноваженої взаємодії процесів збудження і гальмування вчителю як організатору навчально-виховного процесу потрібно подбати про:

а) раціональну взаємодію навантаження та спокою;

б) напруження і розрядку у процесі організації життєдіяльності.

Сучасні шестирічки практично не грають у рухові ігри, якими було заповнене дозвілля їхніх однолітків 20—30 років тому. А між іншим, ці ігри мали неабияке значення для вдосконалення рухових навичок.

У сучасних дошкільнят досить помітна недорозвиненість великої моторики і особливо дрібної моторики. Розвиток моторики суттєво впливає на успіх у навчанні дитини. Слабка рука швидко втомлюється, спазми блокують вільні рухи, м'язовий каркас людини напружується. Ось де криється причина соматичних захворювань.

Отже, учитель і батьки

мають дбати про розвиток моторики дитини — виконувати відповідні вправи.

Наведемо кілька прикладів.

Вправи для розвитку тонкої моторики руки та зорово-рухових координаций

1. Змальовування графічних зразків (геометричних фігур та візерунків різної складності).

2. Обведення за контуром геометричних фігур різної складності з послідовним збільшенням радіусу обведення (по зовнішньому контуру) або його зменшенням (обведення за внутрішнім контуром).

3. Вирізання фігури з паперу за контуром (плавно, не відриваючи ножиць від паперу).

4. Розфарбування і штриховка (потрібно цьому заняттю надати змагального ігрового мотиву, щоб дітям було цікаво.)

5. Різні види зображення великої моторики (малювання, ліпління, аплікація тощо).

6. Конструювання та робота з мозаїкою.

7. Освоєння ремесел (шиття, вишивання, в'язання, плетіння, робота з намистом тощо.)

Ігри та вправи для розвитку великої моторики

1. Ігри з м'ячем (найрізноманітніші).

2. Ігри з резинкою.

3. Ігри на зразок «Дзеркала»: дзеркальне копіювання поз і рухів ведучого (роль ведучого може бути передана дитині, яка сама придумує рухи).

4. Ігри типу «Тигр»: попадання в ціль різними предметами (м'ячем, стрілами, кільцями тощо).

5. Комплекс найрізноманітніших спортивних ігор та фізичних вправ.

6. Заняття танцями (або підготовка до них — ритміка).

7. Аеробіка (виконання фізичних вправ під ритмічну музику).

Можна запропонувати вправи з розвитку моторики дітей, докладно описані у психологічній та педагогічній літературі (Матыцин В.П. Готовь руку к школе. — Тверь,

1993. Психогигиена детей и подростков /Под ред. Г.Н. Сердюковой и Г.Гельница. — М., 1985.).

Нормальний фізичний розвиток дитини має величезне значення для формування особистості. Але не забуваймо, що психічний розвиток здійснюється внаслідок взаємодії дитини з її найближчим соціальним середовищем, яке корегує або закріплює її поведінку.

Усі психологи, які працюють із шестирічними дітьми, доходять висновку: шестирічний першокласник за рівнем свого психічного розвитку залишається дошкільником. Отже, порушення поведінки у дошкільників можуть стати чинником їхніх навчальних дій. Тому вчитель і батьки шестирічних учнів мають знати про витоки порушень поведінки та враховувати їхній вплив на процес навчання.

П. Порушення у поведінці дошкільників

Ітиметься про порушення поведінки, властиві звичайним дітям, тобто про відхилення од норми, а не про симптоми психічних захворювань, які можливі у шестирічок.

Кожне таке порушення, як правило, спричинене:

а) педагогічними прорахунками;

б) недорозвиненістю центральної нервової системи (віковою незрілістю);

в) незначними ушкодженнями мозку (у результаті проблем у період вагітності та пологів), які можна ліквідувати за умови, що виховання до 7—8 років проводитиметься на належному рівні.

1. Агресивність

Багатьом дошкільникам властива агресивність.

Переживання та розчарування дитини, які вона важко переносить через незрілість нервової системи, для дорослих здаються незначними, а даремно. Адже неувага до них веде до певних негараздів у поведінці дитини.

Причинами агресивності є:

а) страх бути травмованим, ображеним, пережити напад, отримати ушкодження. Чим

сильніша агресія, тим сильніший страх криється за нею;

б) перенесена образа або душевна травма.

Страхи спричиняють порушення у соціальних стосунках дитини і дорослих, які її оточують.

Форми агресії:

- фізична агресія — бійки, ламання речей (така поведінка мотивована потребою увати до якихось драматичних подій);

- вербална агресія — діти ображаютися, сваряться, глузують.

Якою має бути реакція вчителів, батьків на агресію

Насамперед слід спробувати стримати агресію, не дати їй вирватися.

Дорослий обов'язково має висловити своє незадоволення подібною поведінкою.

Дуже корисно запропонувати дитині прибрести все те, що вона потрошила, пояснюючи при цьому: «Ти великий (ка) та сильний(на), щоб пускати речі, тому я переконаний (на), що ти допоможеш мені прибрести».

2. Запальність, гарячкуватість

Дошкільника вважають запальним та гарячкуватим, якщо він схильний через дрібниці влаштувати істерику, розплакатися, розілгтися, але агресії при цьому не виявляє.

Запальність — це скоріше вираження відчая і безпорадності, аніж вияв характеру.

Як і у випадку з приступом агресивності, слід спробувати запобігти вияву гарячкуватості:

- відволікти дитину;
- залишити її сам на сам;
- спонукати старших дітей висловити свої почуття слівами.

При цьому тон дорослих має бути спокійним, урівноваженим, стриманим.

Коли приступ мине, необхідний спокій, осоліво, якщо дитина сама наляканана силою своїх емоцій.

Але дорослі не повинні поступатися дитині лише для того, щоб не викликати у неї припадку; важливо з'ясувати, чи справді заборона

дорослих має принципове значення, чи не відбудеться боротьба з чимось незначним, дріб'язковим.

3. Пасивність

Дуже часто дорослі не вбачають ніякої проблеми в пасивній поведінці дитини, вважаючи її просто «тихонею», яка вирізняється доброю поведінкою. Але це не завжди так.

Дитина може бути нещасною, пригніченою, неспроможною висловити свої емоції.

Причини пасивності

1. Здебільшого це — реакція на неувагу або негаразди вдома. Намагання зануритися у власний світ. Ознаками, які допомагають виявити стан пасивності, є:

- посмоктування пальця;
- дряпання шкіри;
- висмикування у себе волосся або вій;
- розхитування стільця тощо.

Учитель та батьки мають допомагати дитині висловити свої переживання в іншій, більш прийнятній формі, додугтись її довіри і прихильності.

Проблеми, які виникають у такої дитини, учителі мають вирішувати в безпосередньому контакті з її батьками, допомагаючи учневі подолати переживання.

2. Причиною пасивної поведінки дитини може бути:

- побоювання реакції нового дорослого;
- малій досвід спілкування з ним;
- невміння звертатися до дорослого.

Така дитина може боятися пестощів, лагідного ставлення.

Необхідно, щоб учитель та батьки допомогли їй набути впевненості в собі.

4. Гіперактивність

Усі описані вище зрушенні у поведінці є більшою мірою вадами виховання, а не наслідком загальної вікової недорозвиненості центральної нервової системи.

Причиною гіпердинамічного синдрому є ушкодження головного мозку, викликані:

Психолог

а) ускладненнями вагітності та пологів;

б) виснажливими соматичними захворюваннями (діатезом, диспепсією — порушенням процесів засвоєння поживних речовин у шлунково-кишковому тракті, що супроводжується розладом його функцій);

в) фізичними та психічними травмами.

Основними зовнішніми ознаками гіпердинамічного синдрому в дитині є:

- неуважність;
- рухова загальмованість (дитина діє, не замислюючись над наслідками).

Перші вияви гіперактивності можна помітити вже у немовлят. Пік вияву гіперактивності припадає на 6—7 років. Якщо процес виховання налагоджено, то у більшості випадків до 14—15 років дитина стає врівноваженою.

Як реагувати вчителеві й батькам на гіперактивність

1. Не можна стримувати рухову активність такої дитини, її треба тільки спрямовувати.

2. Слід навчити дитину зосереджуватися. У пригоді станове ліплення, малювання, конструкції. (Іноді потрібно на перших порах за допомогою фізичної сили утримувати дитину за столом, домагаючись завершення розпочатої справи.)

3. Не можна на таку дитину тиснути суворими покараннями або заборонами та обмеженнями.

Невиконання цих порад приведе до частих зривів, які розхитають нервову систему дитини.

III. Відставання у психічному розвитку шестирічок

Затримка темпу психічного розвитку дитини може бути викликана педагогічною занедбаністю, обумовленою певними порушеннями органів центральної нервової системи, а також загальним недорозвитком мозкових структур.

Причини відставання

1. Педагогічна занедбаність обумовлена:

- умовами життя і виховання дитини;
- тривалим дефіцитом інформації у дитини;

**Для
орієнтованого
розвитку
особистості
дитини дуже
важливими є не
лише глибокі
знання
вихователем
загальних, вікових
закономірностей
її фізичного,
психофізіологічного,
соціального
розвитку,
а й здатність
педагога своєчасно
і постійно
враховувати
специфіку
виявів цих
закономірностей
в індивідуальних,
часто
неповторних
виявленнях,
знаходить
оптимальні
способи та
форми реагування
на них і
застосовувати
адекватні засоби
допомоги дитині.**

відсутністю психічної стимуляції в сензитивні періоди (коли найкраще розвиваються ті чи інші психічні якості людини).

2. Затримка психічного розвитку (ЗПР):

- у дітей немає порушень окремих аналізаторів і значних пошкоджень мозкових структур;
- є незрілість складних форм поведінки, цілеспрямованої діяльності на фоні швидкої втомлюваності та виснаженості;
- порушення працездатності.

Причини ЗПР

Підґрунтам для розвитку ЗПР слугують органічні захворювання центральної нервової системи, які спричиняють такі чинники: патологія вагітності та пологів; уроджені захворювання плоду та перенесені дитиною у ранньому віці виснажливі інфекційні захворювання. Крім зазначених чинників, на затримку психічного розвитку впливає і загальний дефіцит спілкування дитини з оточуючими.

Між тим, учителі й батьки мають знати, що подолати ЗПР можна за умови своєчасної уваги до дитини з боку вчителів і батьків та адекватної корекційної роботи.

Працюючи над подоланням ЗПР у дитини, потрібно враховувати чинники, що можуть спричинити його стійкість. Зокрема такі:

- а) емоційну незрілість дитини (психічний інфантизм);
- б) низький психічний тonus (тривала астенія, кволість організму);

в) порушення у дитини пізнавальної діяльності, викликаної слабкістю пам'яті, уваги і, крім цього, обумовленої рухомістю психічних процесів та дефіцитом окремих коркових функцій.

Перші дві форми затримки є незначними, і їх можна подолати, у той час як порушення пізнавальної діяльності веде до затримки психічного розвитку дитини, яка межує з дебільністю. Здатність до навчання цих дітей значно знижена.

Найкращі результати отримують тоді, коли до корекційної роботи вдаються у ранньому дитинстві.

3. Розумова зрілість.

На відміну од затримки має незворотний характер, тому що в цьому випадку стійке порушення пізнавальної діяльності обумовлене органічними ушкодженнями або недорозвитком кори головного мозку.

IV. Шкільна зрілість

Дуже часто батьки і вчителі штучно намагаються прискорити психічний розвиток дитини, посилаючись на акселерацію психічного розвитку останніх десятиліть.

Відомі психологи О.Запорожець, Г.Костюк, Д.Ельконін, А.Валлон, Ж.Піаже обстоювали ідею:

- а) максимального використання можливостей кожного вікового періоду для збагачення функціонального розвитку;

б) створення оптимальних педагогічних умов для реалізації потенційних можливостей дитини в межах кожного вікового періоду;

в) О.Запорожець висунув психолого-педагогічну концепцію ампліфікації, збагачення розвитку, і рішуче засуджував ідею штучної акселерації психічного розвитку дитини.

На таких теоретичних засадах найдоцільніше вирішувати питання про психологічно аргументовані умови обстеження дітей до навчання. Саме такі підходи спонукатимуть до створення оптимальних умов для індивідуалізації та диференціації навчально-виховного процесу шестирічних дітей. Завдяки такому ставленню може поліпшитися психологічний клімат у всій початковій освіті.

Показники шкільної зрілості шестирічної дитини, що свідчать про її готовність вступити до школи, передусім визначають рівень її загального психофізичного розвитку.

Різні автори називають і визначають їх по-своєму, керуючись певними науковими концепціями.

Німецькі дослідники — Г.Гетцер, А.Керн, Г.Штребел

та чеський науковець Я.Йерасик — виокремлюють три компоненти зріlosti.

Перший — розумова зрілість, показниками якої є:

- а) диференційоване сприймання;
- б) довільна увага;
- в) аналітичне мислення.

Найчастіше для визначення розумової зріlosti використовують завдання, що потребують від дітей діяти за зразком, копіювати тощо. Завдання намалювати людину є в цьому плані показовим.

Другий компонент — емоційна зрілість, яка виявляється:

- а) у певній емоційній стійкості дитини;
- б) у майже повній відсутності у неї імпульсивних реакцій.

Третій — соціальна зрілість, пов'язана:

- а) з потребами спілкування з іншими дітьми;
- б) зі здатністю підпорядковуватися інтересам і певним умовностям у дитячих групах тощо.

Дослідник З.Дошіцина пропонує визначати готовність дитини до школи (шкільну зрілість) за такими параметрами, як планування, контроль, мотивація, рівень розвитку інтелекту. Це може дослідити вчитель, орієнтуючись на свої спостереження за діяльністю учня. З цією метою ми хочемо зорієнтувати вчителя, що саме спостерігати у діяльності учня.

1. Планування — уміння організувати свою діяльність згідно з метою.

Низький рівень — дії дитини не відповідають меті.

Середній рівень — дії дитини частково відповідають змісту мети.

Високий рівень — дії дитини повністю відповідають змісту мети.

2. Контроль — уміння порівнювати результати своїх дій з поставленою метою.

Низький рівень — повна невідповідність результатів зусиль дитини поставленій меті (сама дитина цієї невідповідності не помічає).

Середній рівень — часткова відповідність результатів зусиль дитини поставленій

Одним із суттєвих чинників активізації можливостей психічного розвитку дитини є здатність останньої до рефлексії власного «чинку» і становлення на цій основі готовності до саморегуляційної діяльності.

меті (самостійно дитина не може побачити, що це не зовсім повна відповідність).

Високий рівень — відповідність результатів зусиль дитини поставленій меті, дитина може самостійно порівняти всі отримані результати з поставленою метою.

3. Мотивація вміння — намагання знаходити приховані властивості предметів, закономірності у властивостях навколошнього світу і використовувати їх.

Низький рівень — дитина орієнтується лише на ті властивості предметів, які безпосередньо доступні органам почуттів.

Середній рівень — дитина намагається орієнтуватися на деякі узагальнені властивості навколошнього світу, знаходити і користуватися цими узагальненнями.

Високий рівень — явно вражене намагання знаходити приховані від безпосереднього сприйняття властивості навколошнього світу, їх закономірності; бажання використовувати ці знання у своїх діях.

4. Рівень розвитку інтелекту може розглядатися як:

Низький — невміння слухати іншу людину, виконувати логічні операції аналізу, порівняння, узагальнення, абстракції і конкретизації у формі словесних понять.

Нижче середнього — невміння слухати іншу людину, допуск помилок у виконанні всіх логічних операцій у формі словесних понять.

Середній — невміння слухати іншу людину, виконувати прості логічні операції — порівняння, узагальнення у формі словесних понять — виконуються без помилок, у виконанні більш складних логічних операцій — абстракція, конкретизація, аналіз, синтез — допускаються помилки.

Високий — можливі деякі помилки у результаті сприймання інформації від іншої людини та при виконанні всіх логічних операцій, але ці помилки дитина може вправити без допомоги дорослого.

Найвищий — уміння слухати іншу людину, виконувати

будь-які логічні операції у формі словесних понять.

Система шкільного навчання ставить перед учнем певні вимоги до організації його роботи у класі на уроці.

Учень мусить певну частину часу працювати самостійно без опіки вчителя, виконуючи інструкції, які дав учитель перед початком роботи.

Підґрунтам для успішності таких дій учня може стати розвиток його саморегуляції.

На що потрібно звертати увагу вчителеві, визначаючи ступінь розвитку саморегуляції учня, і як це робити?

Для цього вчителю потрібно поспостерігати за учнями, керуючись описами визначені рівнів саморегуляції учнів, які розроблені психологою В.Ільєнковою.

Отже, почнемо розгляд з високих показників саморегуляції, поступово наближуючись до розгляду низьких.

Дуже високий рівень — дитина сприймає завдання повністю, зберігає всі його компоненти до кінця заняття, працює зосереджено, не відволікається, приближно в однаковому темпі протягом усього заняття. Працює більш менш точно, якщо робить помилки, то при перевірці помічає і виправляє їх. Не поспішає здавати роботу, ще раз перевіряє написане, роблячи все можливе, щоб робота була виконана не тільки правильно, а й охайнно.

Високий рівень — дитина сприймає завдання повністю, утримуючи його в оперативній пам'яті до кінця заняття, під час роботи припускається небагатьох помилок на ті чи інші правила, але не помічає їх і самостійно не виправляє. Не виправляє помилки і під час спеціальної перевірки в кінці заняття, обмежуючись швидким переглядом написаного. Якість оформлення роботи її не хвилює, хоча помітне загальне намагання отримати гарний результат.

Середній рівень — дитина сприймає лише частину завдання, до кінця заняття не може зберегти її у всьому обсязі. У результаті незбереження інструкції у свідомості

Психолог
бездадно пише задані системи знаків.

У процесі роботи робить помилки не тільки через неважливість, а й тому, що не запам'ятала якісь правила або забула їх. Свої помилки не помічає і не виправляє їх під час роботи, а також по закінченні заняття. Не виявляє бажання поліпшувати якість роботи, до отриманого результату байдужа.

Нижче середнього — дитина сприймає дуже невелику частину інструкції, але не може втімати навіть її. Безладно пише палички і рисочки, помилки не помічає і не виправляє. Після сигналу про закінчення роботи миттєво припиняє її. До якості виконання роботи байдужа.

Низький рівень — дитина зовсім не сприймає змісту завдання, часто вона взагалі не розуміє поставленого перед нею завдання. У кращому випадку вона усвідомлює з інструкції лише те, що їй потрібно діяти з олівцем і папером, намагається це робити, обписуючи або розмальовуючи аркуш як-небудь, не визнаючи при цьому ні полів, ні рядків на аркуші.

V. Від лівої до правої півкулі
Навчання учнів шести років має враховувати особливості функціональної асиметрії півкуль кожного індивіда. Отже, потрібно враховувати проблему «лівіші» (правокульового сприймання), пам'ятаючи, що весь сучасний процес навчання побудований винятково для тих, хто послуговується правицею (лівокульове сприймання).

Тому завдання психолога і вчителя — створити поетапну ситуацію успіху на уроці, яка має складатися з:

- формування мотивації до навчання;
- особливостей сенсорного сприйняття;
- операційного етапу діяльності учня;
- диференційованого підходу до навчання;
- результативного етапу навчання.

Зупинимося більш конкретно на кожному етапі, пам'ятаючи, що цілісне урахуван-

Успіх навчально-виховного процесу великою мірою зумовлюється рівнем організації цього процесу.
Однак найвищий результативності може досягти вихователь, який водночас дбає про поступове й неухильне нарощування здатності до самоорганізації, самоконтролю, саморегуляції та пов'язаної з ними відповідальності у самої дитини.

ня особливостей їх у роботі з учнями шести років краще розкриє приховані творчі здібності дітей, допоможе їм адаптуватися до школи.

Кажучи про домінування у дітей правої чи лівої півкулі, варто зазначити, що дія «лівші» і «правші», визначені в таблицях 2 — 5, вказує лише на вияв схильностей, які є у дитини. Ця схильність «лівші» і «правші» не є достаточним виразником дії дитини.

Схильність до «лівші» і «правші» може розглядатися як можливий шлях психічного осягнення світу дитиною.

VII. Причини шкільної незрілості

1. Недоліки виховного се-

5. Дуже посередній інтелект.

Кожен учитель мріє мати ідеального учня, із яким легко було б працювати. Які характеристики містить психологічний портрет ідеального першокласника? Якщо узагальнити погляди різних психологів і педагогів, можна намалювати такий портрет першокласника.

Орієнтуючись на цей психологічний портрет першокласника, учитель зможе бачити, які якості йому потрібно сформувати і розвинути у свого учня.

Сформованість і розвиненість цих якостей в учня допоможе йому успішно долати труднощі навчання та реалізу-

лення (чисте мовлення);
· уміння розгорнуто відповісти на запитання;
· великий словниковий запас;
· загальна обізнаність.

2. Інтелектуальна готовність:

- диференційованість сприймання як основа мислення;
- планомірність сприймання (спостережливість);
- розвинена уява;
- уміння орієнтуватися у просторі й часі;

- розвинене наочно-образне мислення (уміння виділяти суттєве в явищах навколоїшнього середовища, уміння порівнювати їх, бачити їх подібність і відмінність);

- розвинена дрібна моторика (володіння олівцем, ручкою, ножицями, навичками малювання);

- добра пам'ять;
- розвинена регулююча функція мови (уміння виконувати словесні інструкції);

- інтелектуальна активність (уміння перетворити навчальне завдання на самостійну мету діяльності);
- передумови абстрактно-логічного мислення (здатність розуміти символи, формулювати запитання, самостійно розмірковувати, знаходити причини явищ, робити прості висновки).

3. Мотиваційна готовність:

- вираженість пізнавальних інтересів;
- намагання засвоїти роль школяра (бажання ходити до школи), прийняття системи вимог, які ставить школа й учитель.

4. Емоційно-вольова готовність:

- уміння керувати своєю поведінкою;
- збереження працездатності протягом одного уроку і протягом навчального дня;
- емоційна стійкість (регуляція емоцій);

- довільна регуляція уваги (її концентрація, стійкість, переключення);

- уміння стримувати свої імпульси (наприклад, не перевивати інших під час розмови);

- уміння продовжувати дію, докладаючи до цього вольові зусилля.

Формування мотивації до навчання

Мотиваційний етап	Учні, у яких домінує права півкуля — «лівші»	Учні, у яких домінує ліва півкуля — «правші»
Просторова організація	Робоча півкуля — ліва	Робоча півкуля — права
Кольорова організація	Світла дошка — темна крейда	Темна дошка — світла крейда
Умови, необхідні для у спільній навчальній діяльності	Образи (гештальт). Контекст. Зв'язок інформації з реальністю, практикою. Творчі завдання. Експерименти. My звичай фон. Мовленнєвий і	Технологія. Деталі. Абстрактний, лінійний стиль викладання інформації. Неодноразове повторення навчального матеріалу. Тиша
Формування мотивації	Завоювання авторитету. Престижність становища у колективі. Встановлення нових контактів. Соціальна значущість діяльності	Прагнення до самостійності. Глибина знань. Висока потреба у розумовій діяльності. Потреба в освіті

Таблиця 2

Операційний етап (забезпечення діяльності)

Операційний етап	Учні, у яких домінує права півкуля	Учні, у яких домінує ліва півкуля
Сприйняття матеріалу	Цілісне. Інтонаційний бік мовлення. Зорове (візуалістичне)	Дискретне (частинами). Смисловий бік мовлення. Слухове (аудістичне)
Переробка інформації	Швидка. Миттєва	Повільна. Послідовна
Інтелект	Невербальний. Інтуїтивний	Вербальний. Логічний
Діяльність	Схильність до практики	Схильність до теорії
Емоції	Екстравертованість. Негативні (страх, сум, гнів, лють)	Інтровертованість. Позитивні (радість, почуття, насолода, щастя)
Пам'ять	Мимовільна. Наочно-образна	Довільна. Знакова
Мислення	Наочно-образне. Операція образами. Спонтанне. Емоційне. Інтуїтивне. Тривимірне (у просторі)	Абстрактно-логічне операція з цифрами, знаками. Формальне. Раціональне. Програмоване. Двовимірне (на площині)

Таблиця 3

редовища, невідповідність впливів, методів виховання.

2. Недоліки соматичного розвитку організму дитини.

3. Невротичний (імпульсивний) розвиток характеру.

4. Ушкодження центральної нервової системи в ранньому дитинстві.

вати свій творчий потенціал.

Психологічний портрет ідеального першокласника

1. Педагогічна готовність:

- навички читання;
- навички лічби;
- навички письма;
- навички малювання;
- звукова культура мов-

Диференційний підхід у навчанні

Таблиця 4

Методи диференційного підходу в навчанні	Учні, у яких домінує права півкуля	Учні, у яких домінує ліва півкуля
Математика	Синтез. Завдання на час. Робота у групі. Формулювання теорем. Операція просторовим і зв'язками. Завдання у картинках. Геометрія (просторове мислення). Схеми, таблиці, карти	Аналіз. Завдання без реф'ємантажі часу. Доказ теорем. Операція знаками на площині. Завдання у символах. Алгебра (логічне, послідовне мислення на площині). Багаторазове повторення
Мова	Твір. Складання слів і речень із частин. Читання — переказ. Читання по ролях. Завдання на правопис. Знаходження взаємозв'язків. Швидкість усного і писемного мовлення. Знаходження уривків у тексті. Екскурсії	Аналіз розповіді. Розбір слів і речень за складом. Прослуховування текстів. Навчання інших. Завдання на пошук помилок. Застосування правил. Точність вживання слів. Багаторазове повторення. Порівняння текстів. Поняття розуміння слів
Природничі науки	«Мозкові штурми». Перегляд фільму. Передбачення результатів. Творчі завдання. Виявлення складності. Співставлення фактів. Виділення суті. Виділення важливих моментів. Використання мовленнєвих і музичних ритмів. Екскурсії, походи, мандри	Аналітична робота. Лінгграфонна система. Аналіз результатів. Логічні завдання. Виявлення розбіжностей. Виділення деталей. Створення категорій. Узагальнення. Багаторазове повторення. Алгоритми
Іноземна мова	Інтуїтивний спосіб вивчення. Образне уявлення і конкретні ситуації. Освоєння вокабулатора (словника) методом «острівців». Рольові ігри. Робота з начинством, фільмами, картками. Переїздка на уроци. Групові завдання. Діяльність, що потребує швидкої реакції. Завдання на правопис. Інтер'ю. Інсценівка. Синтез текстів і слів із запрограмованих частин	Раціонально-логічний спосіб. Засвоєння правил і граматичних конструкцій. Засвоєння вокабулатора через вивчення слів. Навчання інших. Лінгграфонна система, сприйняття на слух. Переїздка після уроків. Індивідуальна робота. Діяльність, що не потребує миттєвої реакції. Завдання на пошук помилок. Багаторазове повторення. Порівняння текстів, дроблення текстів і слів на частини.

5. Комунікативна готовність:

- бажання спілкуватися з дорослими та дітьми;
- уміння встановлювати контакти з учителем;
- збереження відчуття дистанції;
- здатність до особистісного контакту з дорослим (на противагу ситуативному);
- уміння встановлювати контакт з однолітками;
- уміння вийти в дитячий колектив і знайти своє місце в ньому;
- уміння виконувати роботу разом;
- уміння підтримувати рівноправні стосунки з однолітками.

Статус учня — це дуже відповідальна роль, яку освоює шестирична дитина. Цей шлях потребує від неї певного часу для адаптації.

Адаптація шестирички до школи може тривати від 4 до 7 тижнів, а може проходити цілий рік.

Анкетування вчителів початкових класів дало можливість виявити чинники, які зумовлюють високий рівень адаптації шестиричок до школи.

Ми розташували їх у порядку від найбільш значу-

Результативний етап		
Самоконтроль	Учні, у яких домінує права півкуля	Учні, у яких домінує ліва півкуля
Характерні помилки	Не контролюють правильність мовлення. Змістові пропуски. Вільна конверсація (перетворення, зміна)	Високий самоконтроль мовлення. Високий самоконтроль викладання матеріалу
Методи перевірки	Наголоси на голосні. Помилки у словах. Пропуски літер, описки. Власні імена пишуть з маленької літери	Ненаголоси на голосні. Пропуск м'якого знака. Написання зайвих літер. Заміна одних приголосних іншими. Відмінкові закінчення

Чинники, які зумовлюють високий рівень адаптації Таблиця 6

№	Сприятливі чинники соціального мікросередовища дитини	Кількість дітей з високим рівнем адаптації, %
1	Адекватне усвідомлення свого статусу у групі ровесників	97,8
2	Правильні методи виховання в сім'ї	95,3
3	Відсутність (загалом) конфліктної ситуації в сім'ї	94,4
4	Відсутність у сім'ї конфліктів через алкоголь	91,1
5	Високий рівень освіти батька	87,9
6	Функціональна готовність до навчання у школі, шкільна зрілість	86,9
7	Високий статус дитини у групі до вступу в 1 клас	85,8
8	Високий рівень освіти матері	83,2
9	Повна сім'я	77,6
10	Задоволення від спілкування з дорослими	74,3
11	Позитивний стиль ставлення до дітей з боку вихователя і вчителя під час підготовчого періоду	62,7
12	Позитивний стиль ставлення до дітей учителя першого класу	59,8

щого до найменш значущого, проставивши у відсотках кількість відповідей. Це допоможе усвідомити деякі причини труднощів адаптації учнів (див. табл. 6).

Психолог

Буденний темп, ритм, інформаційний тиск, екологічна ситуація активно впливають на сучасну дитину: вона швидко втомлюється, перевтоми стають усе частішими, а відтак відбувається виснаження організму. Саме виснаження руйнує у дитини рівновагу, гармонію душі й тіла, гальмує розвиток таланту. Ось чому в навчальному процесі шестиричок необхідно враховувати умови збереження їхнього психічного здоров'я.

Пам'ятайте! Шестиричний першокласник за рівнем свого психічного розвитку залишається дошкільником. Він зберігає особливості мислення, притаманні дітям дошкільного віку; у нього переважає мимовільна пам'ять, продуктивна увага не більше 10—15 хвилин.

Тому на порозі першого класу варто повісити гасло:

**Справді:
позитивний
статус дитини в
колективі
розвесників і
пов'язане з ним пі
самопочуття є
дуже важливим,
оскільки**

**виступають одним
із дієвих чинників
привабливості для
дитини всіх граней
шкільного життя.**

«Учителю, не нашкодь своєму учневі, цим ти збережеш його як особистість, здатну творити і реалізувати свій талант!»